

**Bureauonderzoek en Inventariserend
veldonderzoek - verkennende fase**

Middenstraat 22, Ommen, gemeente Ommen (OV).

**LAAGLAND
ARCHEOLOGIE**

maart 2022

Versie 2 (definitief)

In opdracht van:
BJZ.nu

Colofon**Laagland Archeologie Rapport 713**

Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek - verkennende fase
Middenstraat 22 te Ommen, gemeente Ommen (OV)

Auteur: Erwin Brouwer

In opdracht van: BJZ.nu

Foto's en tekeningen: Laagland Archeologie

Status rapport: definitief

Controle: Hans Oude Rengerink

Autorisatie: Erwin Brouwer

ISSN 2468-4759

Laagland Archeologie BV
Virulyweg 21F-G
7602 RG Almelo

E-mail: info@laaglandarcheologie.nl
KvK-Nummer: 60294418

© Laagland Archeologie BV, Almelo, maart 2022

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers. Laagland Archeologie BV aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Samenvatting

Laagland Archeologie heeft in augustus 2021 een Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek - verkennende fase uitgevoerd aan de Middenstraat 22 te Ommen. Het onderzoek vond plaats in verband met de ruimtelijke procedure rondom de sloop van de huidige bebouwing ten gunste van een appartementencomplex.

Het onderzoek is uitgevoerd conform de protocollen SIKB KNA 4002 en 4003. Het bureauonderzoek had tot doel een archeologisch verwachtingsmodel op te stellen. Centraal staat daarbij de vraag of en zo ja welke archeologische resten (complextype, datering, diepteligging en gaafheid) in het plangebied kunnen worden verwacht. Hiertoe zijn landschappelijke, archeologische en historische bronnen geraadpleegd.

Het plangebied ligt vermoedelijk op de periferie van een dekzandopduiking. Op een hoger deel van dezelfde dekzandopduiking is bij archeologisch onderzoek een veldpodzolbodem aangetroffen. Mogelijk is deze ook in het plangebied terug te vinden, maar gezien de wat lagere ligging is ook een gooreerdgrond of zelfs een beekeerdgrond te verwachten. In de omgeving zijn archeologische resten vanaf de prehistorie (onder andere urnenveld uit de late Bronstijd/vroege IJzertijd) bekend, maar ook uit latere perioden (met name Late Middeleeuwen in het oude centrum).

Aanvankelijk lag het plangebied buiten de oude (ommuurde) kern van Ommen, maar (waarschijnlijk) in de loop van de 15^e eeuw werd de stadsmuur verplaatst en kwam het plangebied binnen de ommuring te liggen. Vanaf dat moment is ook in het plangebied bebouwing te verwachten. Op oude kaarten is in het plangebied bebouwing te zien vanaf 1780; de huidige woning dateert uit 1930.

Voordat het plangebied binnen de stadsmuur kwam was het waarschijnlijk onderdeel van een moestuincomplex of akkerland, zoals vaak direct buiten oude stadskernen is terug te vinden. In dat geval kan op het dekzand een ophooglaag worden verwacht van plaggen. In het plangebied worden met name resten van bebouwing vanaf de 15^e eeuw verwacht (eind Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd: hoge verwachting).

Het uitgevoerde verkennende booronderzoek heeft tot doel het verwachtingsmodel te toetsen en zo nodig aan te vullen. Hiertoe zijn verspreid over het toegankelijke deel van het plangebied verkennende boringen gezet. In dit stadium is verkennend booronderzoek de meest efficiënte onderzoekswijze om de archeologische potentie van het plangebied in kaart te brengen.

Het veldonderzoek bevestigt de aanwezigheid van een stadsophoogpakket. Deze lijkt niet te zijn aangetast door latere bodemingrepen. In het ophoogpakket zijn zoals verwacht resten uit de Nieuwe Tijd aangetroffen. Vermoedelijk betreft dit overwegend stadsafval. In één boring is relatief veel baksteen aangetroffen. Mogelijk gaat het hier om een fundering of uitbraaksleuf van (een van de ?) voorganger(s) van de huidige stadsboerderij. Op basis van de resultaten van het veldonderzoek blijft het verwachtingsmodel gehandhaafd voor wat betreft resten van bebouwing vanaf de 15^e eeuw verwacht. Archeologisch vervolgonderzoek is daarom van toepassing. We adviseren een proefsleuf aan te leggen. Daarnaast dient de ondergrondse sloop van de stadsboerderij onder archeologische begeleiding (proefsleuvenonderzoek, variant Archeologische Begeleiding) plaats te vinden. Bij voorkeur vindt deze begeleiding direct voorafgaand aan het proefsleuvenonderzoek plaats.

Als alternatief voor een proefsleuvenonderzoek kan ervoor gekozen worden om archeologievriendelijk te bouwen conform de hiertoe opgestelde richtlijnen van de RCE.

Hiertoe dienen de definitieve gedetailleerde bouwplannen ter toetsing te worden doorgestuurd naar het bevoegde gezag.

Dit advies is overgenomen door de bevoegde overheid, de gemeente Ommen. De gemeente wordt hierin vertegenwoordigd door haar deskundige, de heer O. Satijn.

Samenvatting	3
1 Inleiding	6
1.1 Aanleiding onderzoek	6
1.2 Afbakening plan- en onderzoeksgebied	6
1.3 Administratieve gegevens	7
1.4 Huidige situatie en toekomstig gebruik	9
1.5 Gemeentelijk beleid	10
1.6 Onderzoeksdoel	10
2 Inventarisatie	11
2.1 Inleiding	11
2.2 Landschappelijke ontwikkeling	11
2.3 Archeologie	13
2.3.1 Bekende archeologische waarden	13
2.3.2 Waarnemingen	13
2.3.3 AMK-terreinen	14
2.3.4 Gemeentelijke verwachtingskaart	14
2.3.5 Eerder archeologisch onderzoek	14
2.4 Historie	15
3 Conclusie en verwachtingsmodel	20
3.1 Conclusie	20
3.2 Verwachtingsmodel	21
4 Veldonderzoek	22
4.1 Beschrijving onderzoeksmethodiek	22
4.2 Resultaten: lithologie, lithogenese en bodemontwikkeling	22
4.3 Resultaten: archeologie	23
5 Conclusie en verwachting	24
6 Selectieadvies	25
literatuur	27
BIJLAGE 1 AMZ-cyclus	29
BIJLAGE 2 Archeologische perioden	30
BIJLAGE 3 Niet-toegankelijke delen voor veldonderzoek	31
BIJLAGE 4 Actueel Hoogtebestand Nederland	32
BIJLAGE 5 Gemeentelijke archeologische verwachtingskaart	33
BIJLAGE 6 Waarnemingen, AMK-terreinen en onderzoeksmeldingen	34
BIJLAGE 7 Boorpuntenkaart veldonderzoek	35
BIJLAGE 8 Boorstaten veldonderzoek	36
BIJLAGE 9 Verklarende woordenlijst	39

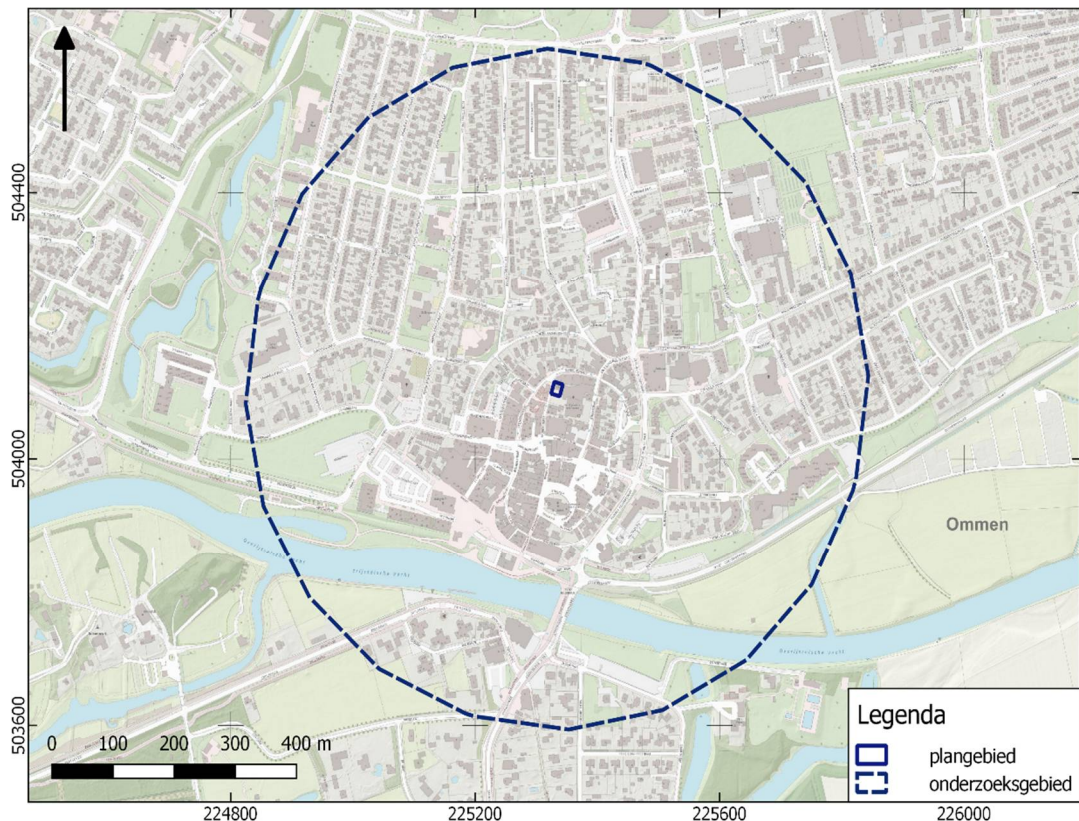
HOOFDSTUK 1 INLEIDING

1.1 AANLEIDING ONDERZOEK

De aanleiding voor het onderzoek vormt de geplande bouw van nieuwe woningen aan de Middenstraat 22 te Ommen, gemeente Ommen (OV). Hiertoe is een bestemmingsplanwijziging vereist. De gemeente Ommen heeft een eigen archeologiebeleid. Op basis van het bestemmingsplan dient archeologisch onderzoek uitgevoerd te worden om aan te tonen dat eventueel aanwezige archeologische waarden niet onevenredig worden of kunnen worden geschaad door de geplande bouwactiviteiten. De opdrachtgever beoogt met het onderzoek de gemeentelijke paraaf te krijgen voor het onderdeel archeologie. Aanvullende wensen zijn niet kenbaar gemaakt.

1.2 AFBAKENING PLAN- EN ONDERZOEKSGBIED

Het plangebied betreft de Middenstraat 22 in Ommen, gemeente Ommen (OV), zie onderstaande afbeelding.

Afbeelding 1. Ligging van het plan- en onderzoeksgebied.

Het plangebied heeft een omvang van circa 270 m². Voor een beter begrip van de bodemkundige omstandigheden en de archeologie van de planlocatie is een groter gebied bestudeerd. Een zone van 500 m rondom het plangebied wordt voldoende geacht om de archeologische potentie van het plangebied in kaart te brengen. Deze zone wordt aangeduid als 'onderzoeksgebied'.

1.3 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	
Provincie	Overijssel
Gemeente	Ommen
Plaats	Ommen
Beheerder/eigenaar grond	-
Toponiem	Middenstraat 22
Kadastrale perceelnummer(s) ¹	OMNO2-C-169
Laagland Archeologie projectnummer	OMMI211
Datum conceptrapportage	16-08-2021
Datum definitief rapport	1-3-2022

¹ kadastralekaart.com

XY-coördinaten	225329/504116
	225343/504111
	225324/504098
	225338/504094
Kaartblad ²	22C
Oppervlakte/lengte Plangebied	circa 270 m2
Datering	Late Middeleeuwen - Nieuwe Tijd
Complextype	bewoning (inclusief verdediging)
Onderzoeksmeldingsnr	5103837100
AMK-terrein	n.v.t.
Vondstmeldingsnr.	n.v.t.
Type onderzoek	Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek - verkennde fase
Datum begin veldonderzoek	13-08-2021
Datum eind veldonderzoek	13-08-2021
Opdrachtgever	BJZ.nu
Goedkeuring bevoegde overheid	19-10-2022
Bevoegde overheid	gemeente Ommen
Adviseur namens bevoegde overheid	O. Satijn
Beheer documentatie	Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Overijssel E-depot voor de Nederlandse archeologie Archief Laagland archeologie BV
Uitvoerder	Laagland Archeologie BV Virulyweg 21F-G 7602 RG Almelo 06 51 95 35 53
Projectleider/opsteller onderzoek	Erwin Brouwer erwin.brouwer@laaglandarcheologie.nl

Tabel 1. Objectgegevens.

² www.imergis.nl/htm/opentopo800.htm

1.4 HUIDIGE SITUATIE EN TOEKOMSTIG GEBRUIK

Het plangebied is momenteel deels bebouwd. Het onbebouwde deel is in gebruik als oprit/parkeerplaats en tuin. Het terrein bevat voor zover bekend geen kelders of andere ondergrondse kunstwerken en er zijn geen historisch waardevolle bouwwerken in het plangebied aanwezig.³

Er zijn plannen de huidige bebouwing te slopen ten gunste van nieuwbouw (appartementencomplex). Het nieuwe gebouw zal het oppervlak van het plangebied grotendeels in beslag nemen (zie onder).

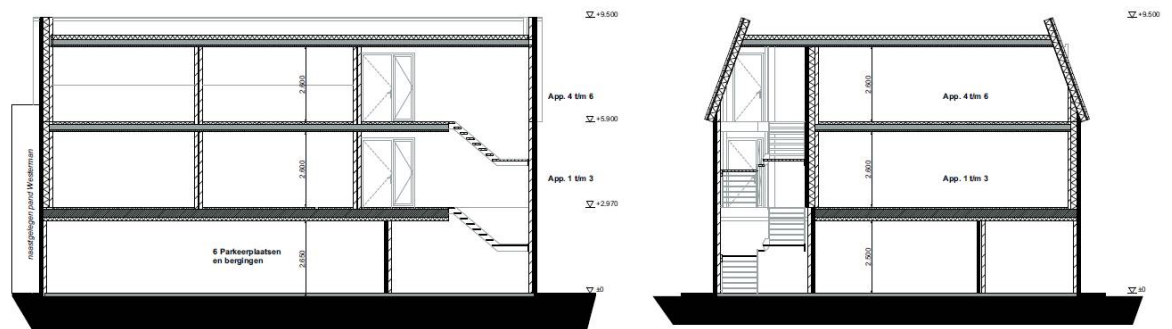
In dit stadium is de exacte invulling van de plannen nog niet bekend. De milieutechnische condities, huidige en eventuele nieuwe waterpeil en of en zo ja wie de toekomstige gebruiker(s) wordt/worden zijn in dit stadium evenmin bekend. Onderstaande afbeelding toont een plattegrond van de huidige en de gewenste nieuwe situatie.

Afbeelding 2. Huidige situatie (links) en nieuwe situatie (rechts).

Onderstaande afbeelding toont een voor- en zij aanzicht van de nieuwbouw. Er zijn geen kelders voorzien.

³ bron: gemeentelijke monumentenlijst

Afbeelding 3. Dwarsdoorsnede nieuwbouw. Links: vooraanzicht; rechts: zijaanzicht.

1.5 GEMEENTELIJK BELEID

In het bestemmingsplan Centrum Ommen (artikel 20) ligt het plangebied in een zone Waarde – Archeologie. Archeologisch onderzoek is vereist bij ingrepen groter dan 100 m² en dieper dan 50 cm -mv. De omvang van de geplande verstoringen overschrijdt de vrijstellingsgrenzen zoals die in het vigerende gemeentelijk archeologiebeleid zijn aangegeven.

1.6 ONDERZOEKSDOEL

Het uitgevoerde onderzoek behoort tot de eerste fasen in het huidige archeologische onderzoeksproces (zie bijlage 1). De initiatiefnemer beoogt met het hier uitgevoerde onderzoek te voldoen aan de gemeentelijke regelgeving omtrent archeologisch onderzoek. Het bureauonderzoek heeft tot doel een archeologisch verwachtingsmodel op te stellen aan de hand van bestaande bronnen, en te bepalen of en zo ja welke delen van het plangebied in aanmerking komen voor vervolgonderzoek. Het verwachtingsmodel wordt getoetst en zo nodig aangevuld door middel van een verkennend booronderzoek. Op grond van de resultaten van dit onderzoek kan worden beoordeeld of en zo ja, welke vorm van vervolgonderzoek nodig is om de archeologische waarde van het gebied te kunnen vaststellen.

HOOFDSTUK 2 INVENTARISATIE

2.1 INLEIDING

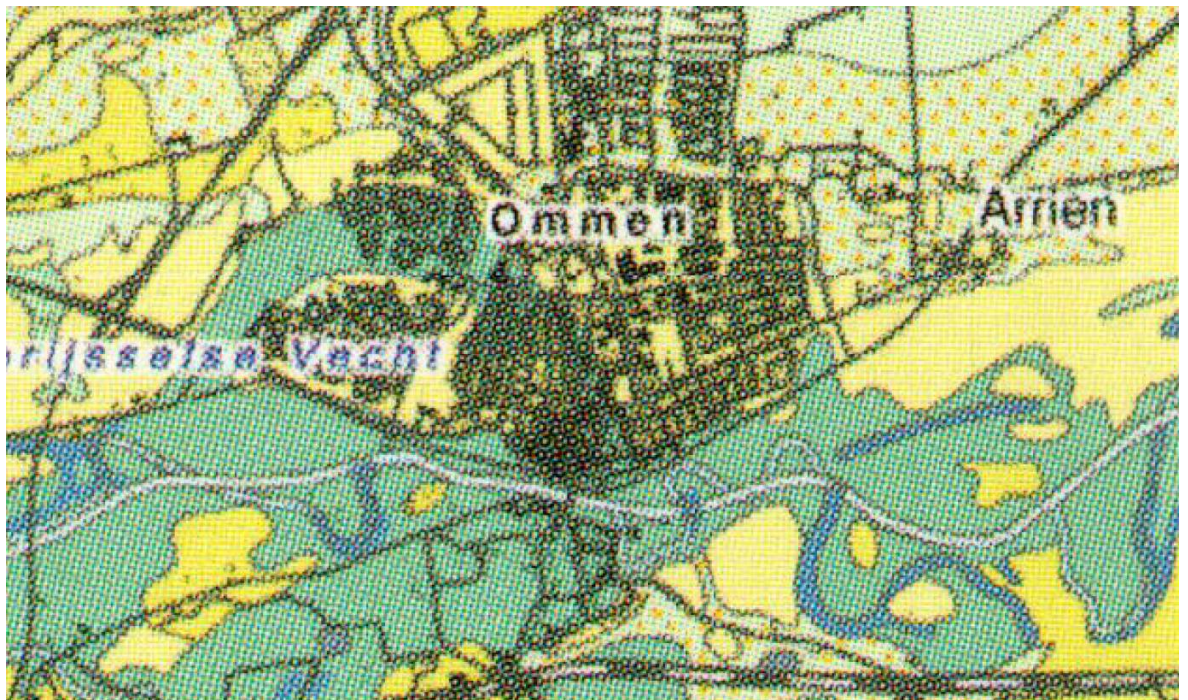
In dit hoofdstuk worden de relevante landschappelijke ontwikkeling en huidige bodemkundige situatie beschreven. Tevens wordt ingegaan op de bekende archeologische waarden in de omgeving van het plangebied en de historische situatie. Voor wat betreft de in de tekst genoemde archeologische perioden wordt verwezen naar bijlage 2.

2.2 LANDSCHAPPELIJKE ONTWIKKELING

Ommen ligt in het Vechtdal. Het Vechtdal is voor een belangrijk deel gevormd in de laatste ijstijd (Weichselien). Het landschap was permanent bevroren, maar in tegenstelling tot de voorlaatste ijstijd (Saalien) was Nederland niet met landijs bedekt. Gedurende een groot deel van het jaar was oppervlaktewater vrijwel overal bevroren. In de relatief warme seizoenen vond op grote schaal smelt plaats, waardoor in korte tijd grote hoeveelheden water vrijkwam. Dit oppervlaktewater verzamelde zich in dalen, waarin zich vlechtende rivierstelsels vormden. Het Vechtdal is op deze wijze ontstaan: het was een zeer breed, relatief ondiep dal, dat zich tot voorbij het plangebied uitstreckte. In de latere fasen van het Weichselien werd op grote schaal stuifzand afgezet, dat zich als een dikke deken over het landschap kwam te liggen (dekzand). Het Vechtdal raakte daarbij deels opgevuld. Tegen het einde van het Weichselien konden zich langs de Vechtoevers rivierduinen vormen.

Op de standaard bodemkaarten en geomorfologische kaarten (1:50.000) is het plangebied en de wijde omgeving niet gekarteerd.⁴ Er is een fysisch-geografische kaart beschikbaar (zie onder). Voor het detailniveau van het plangebied is deze kaart niet bijzonder geschikt, maar het kan worden aangenomen dat het plangebied (rode pijl) op de grens van een rivierdal (groen) en oude landduinen (lichtgeel) ligt. Beide eenheden zijn gevormd in het Laat-Glaciaal.

⁴ om deze reden zijn deze kaarten niet opgenomen in dit rapport.

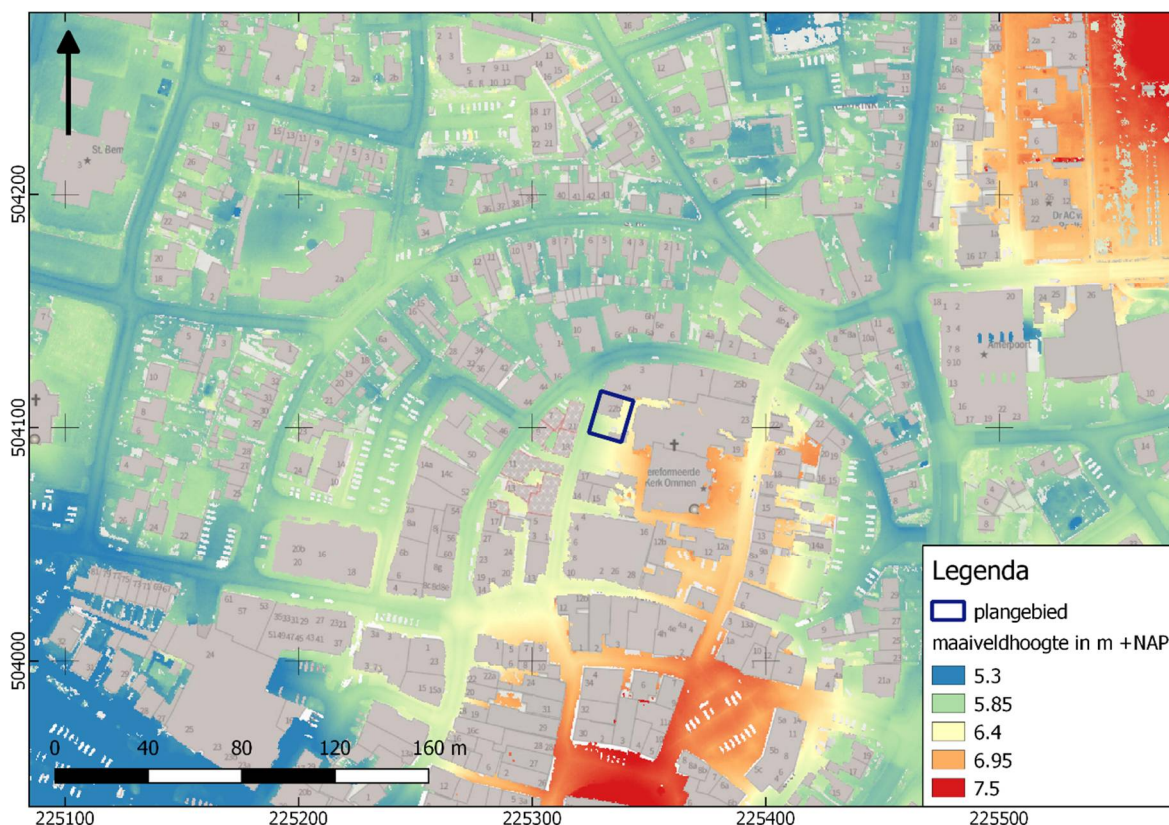
Afbeelding 4. Fysisch-geografische kaart van Ommen. De locatie van het plangebied is met een rode pijl aangegeven (naar Willemse e.a., 2011).

Algemeen wordt aangenomen dat het oudste deel van Ommen (rondom en ter plaatse van de huidige Hervormde kerk) op het hoogste deel van een rivierduin is gebouwd. Archeologisch booronderzoek uit 2010 zet vraagtekens bij deze aanname.⁵ Hierbij is ter hoogte van het kerkplein onder een humeus opgebracht pakket een veldpodzolbodem aangetroffen in een zandlaag die is geïnterpreteerd als (zwak siltig, matig fijn) dekzand. De oude kern van Ommen zou daarmee gebouwd zijn op het hoogste deel van een dekzandrug.

Op het AHN (Actueel Hoogtebestand Nederland), zie bijlage 4 is goed te zien dat de oude kern van Ommen wat hoger ligt. Op onderstaande kaart is te zien dat het plangebied min of meer aan de periferie van deze ophoging ligt. Waarschijnlijk wordt het beeld van de natuurlijke ondergrond (sterk) vertekend door latere stadsophogingen.

De Vechtoevers en uiterwaarden zijn duidelijk lager en deels is dat het gevolg van moderne bodemingrepen. De locatie van het oude centrum (Hervormde kerk) is duidelijk hoger. Dit hoogteverschil wordt vooral veroorzaakt door latere, mogelijk deels al Laatmiddeleeuwse ophogingen met stadsafval en zand om het toenmalige kerkhof uit te breiden.

⁵ Miedema, 2010.

Afbeelding 5. Detailopname van het plangebied op het AHN.

2.3 ARCHEOLOGIE

2.3.1 BEKENDE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN

Bijlage 6 toont de locaties van de bekende archeologische waarden en de uitgevoerde archeologische onderzoeken in de omgeving van het plangebied.

2.3.2 WAARNEMINGEN

In het onderzoeksgebied zijn diverse waarnemingen bekend:

Zaakid 2691900100 (circa 460 m O, administratief geplaatst) betreft de vondst van handgevormd aardewerk uit de Late Bronstijd – Vroege IJzertijd. Het wordt gerekend tot een urnenveld. De urn is inmiddels verdwenen.

Zaakid 3087334100 (circa 420 m O-NO, administratief geplaatst) betreft de vondst van handgevormd aardewerk (urn met kalenderbergversiering) en crematieresten uit de Late Bronstijd – Vroege IJzertijd. Het wordt gerekend tot een urnenveld.

Zaakid 2767725100 (circa 225 m Z) betreft divers aardewerk (kogelpot, proto-steengoed, grijsbakkend aardewerk) uit de Late Middeleeuwen. Het complextype is niet bekend.

Zaakid 2870262100 (circa 175 m Z) betreft de vondst van tufsteen. Dit betreft bouw materiaal uit de Late Middeleeuwen, aangetroffen bij een archeologische

opgraving in 1968. Tijdens dit onderzoek zijn aanwijzingen aangetroffen dat op deze locatie een tufstenen zaalkerkje heeft gestaan, de voorganger van de huidige kerk.

Zaakid 3086662100 (circa 350 m W-ZW, administratief geplaatst) betreft een onderdeel van een lans (lanspunt niethechting met 'pegholes', uitgevoerd in brons).

2.3.3 AMK-TERREINEN

AMK-terreinen (= Archeologische Monumentenkaart) zijn terreinen waarvan bekend is dat zich archeologische resten in de grond bevinden. Het archeologisch belang daarvan is bovendien gewaardeerd. Het plangebied ligt, evenals veel andere oude stadskernen elders in Nederland, in een AMK-terrein van archeologische waarde (de laagste waardering). Ommen heeft stadsrechten gekregen in 1248. Het stadje lag strategisch bij een doorwaadbare plaats aan de Vecht. In 1330 werd Ommen nagenoeg verwoest, waarna besloten werd vestingwerken aan te leggen. Tegen het einde van de 14^e eeuw liet bisschop Floris van Wevelinkhoven Ommen ommuren.

2.3.4 GEMEENTELIJKE VERWACHTINGSKAART

Op de gemeentelijke waarden- en verwachtingenkaart (bijlage 5) ligt het plangebied in een zone van archeologische waarde. Deze waardering is gebaseerd op het hierboven genoemde AMK-terrein. Het omliggende gebied heeft een onbekende archeologische verwachting.

2.3.5 EERDER ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

In de omgeving van het plangebied hebben eerder archeologische onderzoeken plaatsgevonden. De onderzochte locaties zijn afgebeeld in bijlage 6. Hieronder worden de onderzoeksresultaten van een aantal relevante onderzoek beschreven.

Zaakid's 2103775100 en 2103783100 (circa 70 m ZW respectievelijk 160 m ZW en 220 m ZW).⁶ Alle drie locaties liggen buiten de oude kern van Ommen. Twee locaties liggen langs een oude uitvalsweg (Varsenerstraat) waar op een kaart uit 1832 bebouwing is aangegeven. Hier is sprake van dekzandruggen. De derde locatie ligt nabij de Vecht. Hier is sprake van een oeverwal onder een dijk.

Op basis van het bureauonderzoek geldt voor alle drie terreinen een hoge verwachting voor resten uit de periode Mesolithicum tot en met de Nieuwe Tijd. Op basis van het booronderzoek kunnen resten uit de periode Laat-Paleolithicum tot en met de Late Middeleeuwen worden verwacht in de plangebieden langs de Varsenerstraat en een deel van het derde onderzochte gebied langs de Vecht. Bij het booronderzoek is in de meeste boringen een recent ophoogpakket of cultuurlaag aangetroffen van 0,5 – 1,5 m dik. Daaronder zijn mogelijk oude cultuurlagen of bewoningslagen aanwezig. Mogelijk is langs een locatie een grachtvulling of aarden wal aangeboord. Vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven wordt geadviseerd indien ingrepen dieper dan de verstoringlagen plaatsvinden.

Zaakid 2165854100 (140 m O). Dit plangebied grenst aan de oude stadskern en betreft een bureauonderzoek en verkennend booronderzoek. Tijdens het

⁶ De Jager, 2006.

booronderzoek is tot circa 50 cm een verstoord bodemprofiel geconstateerd. Daaronder ligt een C-horizont (dekzand).

Zaakid 4563276100 (circa 100 m ZW) betreft een archeologische begeleiding⁷. Het onderzoek is uitgevoerd naar aanleiding van de resultaten van eerder booronderzoek op deze locatie. Tijdens de begeleiding bleek dat het plangebied recent diepgaand is verstoord, waardoor geen archeologische resten meer te verwachten zijn.

Zaakid 2269023100 (circa 150 m Z) betreft een bureauonderzoek en karterend booronderzoek.⁸ De bodemkundige resultaten van het veldonderzoek zijn reeds beschreven in paragraaf 2.2. Op basis van het bureauonderzoek worden op dit kerkplein resten van inhumaties uit de periode 1238 tot 1784 na Chr. verwacht, waarbij oudere begravingen niet uitgesloten kunnen worden. Uit het booronderzoek blijkt dat de bovengrond bestaat uit een opgebracht humeus pakket, waarin de begravingen plaatsvonden. Het opgebrachte pakket bestaat deels uit stadsafval, onder andere afkomstig stadsvuilnis en materiaal dat overbleef na de diverse stadsbranden. Op basis van aangetroffen uit de vele fragmenten rood puin en bot dateert deze opgebrachte laag mogelijk uit de periode 1500 – 1784. De laag met botfragmenten bevat ook laatmiddeleeuws aardewerk en bouwpuin, zoals rood baksteen, houtskool en leisteen.

Onder de opgebrachte laag ligt een intacte oude akkerlaag van circa 20 cm dik, waaronder het restant van een veldpodzolbodem is gezien. De oude akkerlaag bestaat uit matig humeus, matig fijn zand met (ook prehistorische) aardewerkfragmenten, houtskool of puin. De top van het onderliggende dekzand bestaat uit een BC-horizont van matig fijn, lichtbruingeel zand. Geadviseerd wordt planaanpassing, waarbij de geplande ingrepen minder diep plaatsvinden dan voorzien. Als dat niet mogelijk is wordt een archeologische begeleiding van de werkzaamheden geadviseerd.

2.4 HISTORIE

Ommen wordt in historische bronnen voor het eerst genoemd in 1133 ("Umme").⁹ De nederzetting is ontstaan als boerennederzetting langs nabij een doorwaadbare plaats door de Vecht (voorde). Het had echter al een kerk en er was een bisschoppelijk hof (hofboerderij). Dit hof dateert vermoedelijk uit de Vroege Middeleeuwen; vermoedelijk lag het oostelijk van de oude kern langs de Vecht. Uit historische bronnen is bekend dat Ommen in ieder geval in 1238 een kerkgebouw had, maar deze bestond waarschijnlijk al een tijd.

Vanwege de strategische locatie kreeg het stadsrechten in 1248. Ommen ontwikkelde zich tot zogenaamde 'bastidestad', een versterkte nederzetting met een planmatig opgezet, rechthoekig stratenpatroon. De versterking bestond uit muren en waarschijnlijk deels ook wallen en grachten, hoewel hierover vrijwel niets bekend is. De meeste prestedelijke plaatsen in Oost-Nederland waren tot aan de versterking met wallen en grachten, eventueel ook met muren, relatief open nederzettingen waarin huizen ook buiten de latere versterkingen lagen. Het is dan ook denkbaar dat voorafgaand aan de versterking in circa 1390 er al bebouwing in de vorm van paalgefundeerde huizen of boerderijen in het gebied rond het plangebied aanwezig

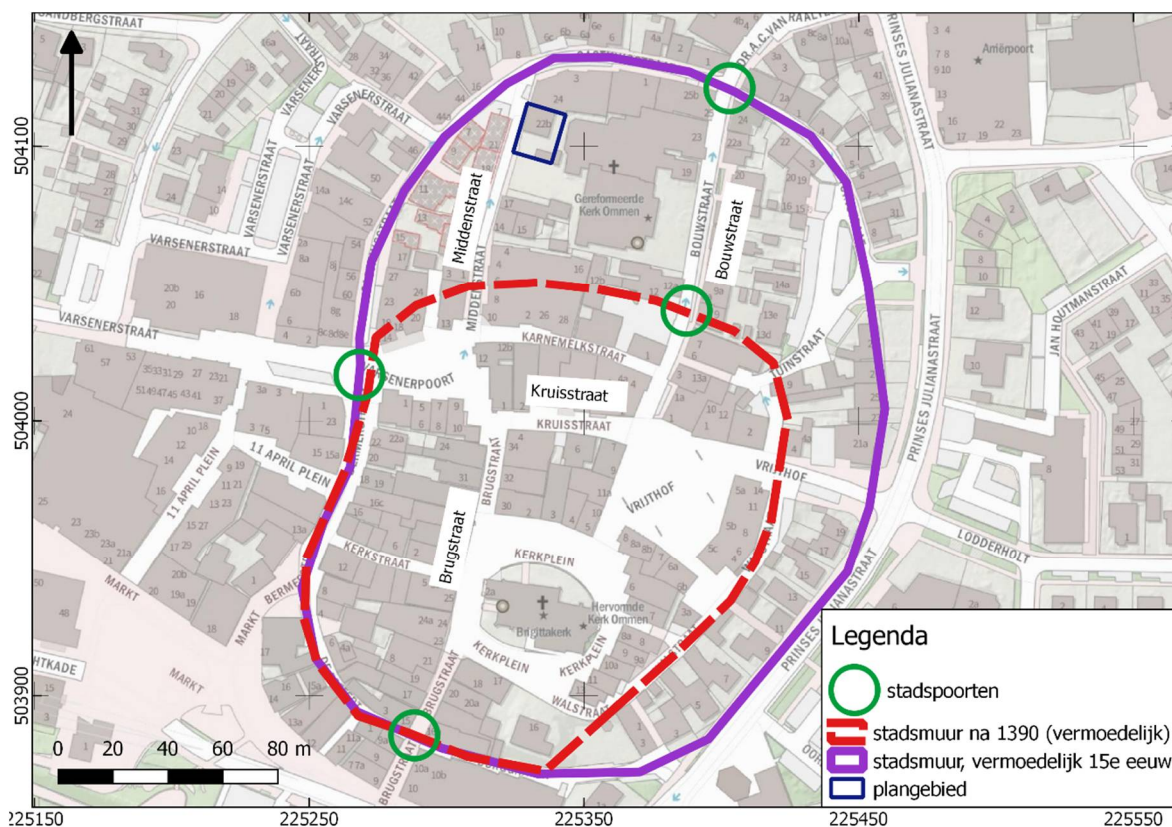
⁷ Vosselman, 2017

⁸ Miedema, 2010

⁹ de historische beschrijving is grotendeels gebaseerd op Neefjes e.a., 2011.

zijn geweest. In een historisch document uit 1368 wordt wel gesproken over 'bynnen der plancken'. wat erop duidt dat er aanvankelijk sprake was van houten palissaden, maar vanaf 1390 kreeg Ommen van de bisschop gelegenheid een stenen muur aan te leggen. Aanvankelijk lag het plangebied waarschijnlijk buiten deze muur: in vermoedelijk de 15^e eeuw vonden aan de noordzijde stadsuitbreidingen plaats en werd de muur verlegd naar de Gasthuisstraat, Tuinstraat, Julianastraat en Burggraven. In het stratenplan werden de bestaande wegen doorgetrokken (Middenstraat en Bouwstraat).

De locaties van de ovaalvormige omwalling/ommuring/grachten is, evenals het historische straten nog duidelijk in de huidige topografie te herkennen. De omwalling paste zich waarschijnlijk aan de dekzandrug aan waarop de stad is gelegen. Het oude stratenplan bestaat in essentie uit twee noord-zuid georiënteerde straten (de huidige Brugstraat/Middenstraat en de Bouwstraat) en een oost-west georiënteerde straat (Varsenerpoort – Kruisstraat – Vrijhof), zie onderstaande afbeelding. De stad had drie poorten: de Vecht- of Voorbruggenpoort die leidde naar de Vecht, aan de noordzijde de Arriërpoot en aan de westzijde de Varsener- of Hagenpoort.

Afbeelding 6. historische stratenplan en (vermoedelijke) locaties voormalige stadsmuren/omwalling en stadspoorten. Naar Neefjes e.a., 2011.

In 1518 werden de stadsmuren onder dwang van de graaf van Gelre geslecht. De stenen werden naar verluidt verscheept naar Hardenberg. De stad werd daarna enkel nog beschermd door doornhagen. Dat bood redelijke bescherming tegen rondtrekkende rovers, maar niet tegen rondtrekkende legers.

De stad heeft in haar bestaan veel te lijden gehad van bezettingen en plunderingen, maar ook diverse grote branden (onder meer in 1330, 1517, 1522 en 1624) hebben een belangrijk stempel op de ontwikkeling van de stad gedrukt. Bij de brand in 1624 bleven alleen de kerk en een tiental huizen gespaard.

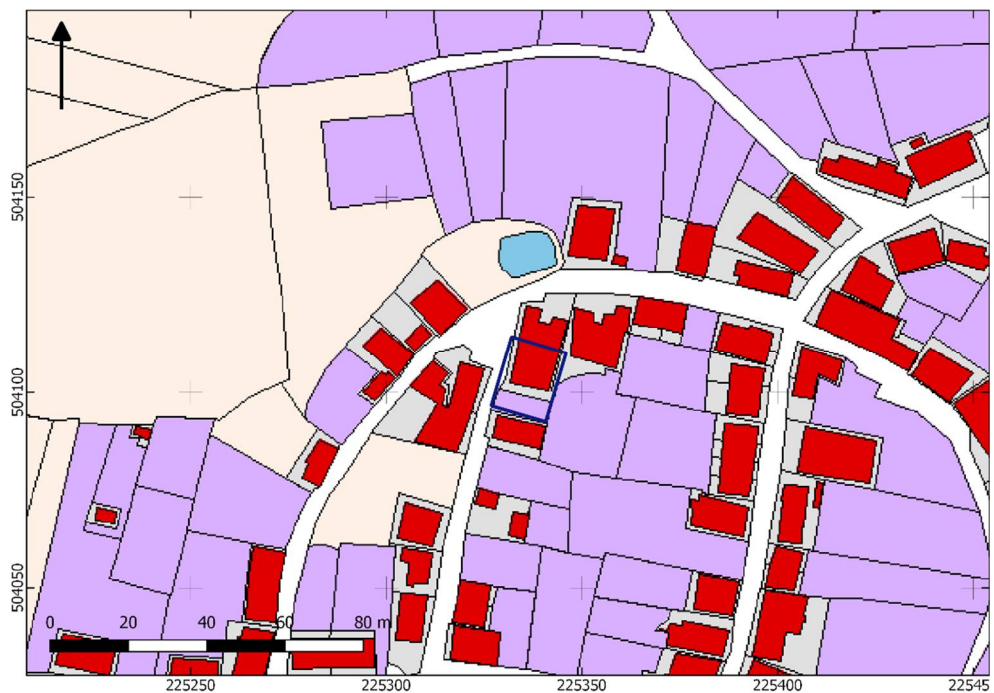
Op de Hottingerkaart (circa 1780) is bebouwing in het plangebied aangegeven (zie onderstaande afbeelding). Echter, op dit detailniveau en met de beschikbare resolutie is deze kaart weinig geschikt voor dit doel.

Afbeelding 7. Uitsnede Hottingerkaart (circa 1780). De locatie van het plangebied is blauw omcirkeld.

Op de eerste kadastrale kaart (circa 1832)¹⁰ is het plangebied deels bebouwd (zie onderstaande afbeelding). Het zuidelijke deel is in gebruik als (moes)tuin

¹⁰ bron: hisgis.nl

Afbeelding 8. Uitsnede uit de eerste kadastrale kaart, circa 1832. De locatie van het plangebied is blauw omlijnd. Beige: bouwland, wit: (on)verharde weg. lichtpaars: tuin; rood met grijs: bebouwing met erf. Bron: hisgis.nl.

Op de topografische kaart van 1900 (zie afbeelding 9) is het gehele plangebied bebouwd. Op de kaart van 1935 is de huidige bebouwing in het plangebied aangegeven (de huidige bebouwing, oorspronkelijk een stadsboerderij, dateert uit 1930).

Afbeelding 9. Uitsnede uit de topografische kaart van 1900. Bron: topotijdreis.nl.

Afbeelding 10. Uitsnede uit de topografische kaart van 1935. Bron: *topotijdreis.nl*.

CONCLUSIE EN VERWACHTINGSMODEL

3.1 CONCLUSIE

Het plangebied ligt vermoedelijk op de periferie van een dekzandopduiking. Op een hoger deel van dezelfde dekzandopduiking is bij archeologisch onderzoek een veldpodzolbodem aangetroffen. Mogelijk is deze ook in het plangebied terug te vinden, maar gezien de wat lagere ligging is ook een gooreerdgrond of zelfs een beekeerdgrond te verwachten. In de omgeving zijn archeologische resten vanaf de prehistorie (onder andere urnenveld uit de late Bronstijd/vroege IJzertijd) bekend, maar ook uit latere perioden (met name Late Middeleeuwen in het oude centrum).

Aanvankelijk lag het plangebied buiten de oude (ommuurde) kern van Ommen, maar (waarschijnlijk) in de loop van de 15^e eeuw werd de stadsmuur verplaatst en kwam het plangebied binnen de ommuring te liggen. Vanaf dat moment is ook in het plangebied bebouwing te verwachten. Op oude kaarten is in het plangebied bebouwing te zien vanaf 1780; de huidige woning dateert uit 1930.

Voordat het plangebied binnen de stadsmuur kwam was het waarschijnlijk onderdeel van een moestuincomplex of akkerland, zoals vaak direct buiten oude stadskernen is terug te vinden. In dat geval kan op het dekzand een ophooglaag worden verwacht van plaggen en stadsafval, eventueel gemengd met restanten van een eerddek. Op het hoogste punt van de dekzandrug buiten het plangebied is onder een laatmiddeleeuws ophoogdek een oude akkerlaag aangetroffen waarin prehistorische aardewerkfragmenten zijn gezien. Afhankelijk van de waterhuishouding in het plangebied kan ook in het plangebied een oude akkerlaag aanwezig zijn, al wordt deze kans hierop vanwege de relatief lage ligging niet hoog ingeschat.

In hoeverre het bodemprofiel nog intact is, is in dit stadium niet te bepalen. Vaak werd bodemverstoring bij de aanleg van een woning in de jaren '30 van de vorige eeuw beperkt tot het aanleggen van funderingssleuven of een poerenfundering tot 60 - 80 cm -mv, maar het plangebied kent waarschijnlijk een bouwhistorie vanaf de 15^e eeuw. Tijdens elke bouw- en slooffase is bodemverstoring opgetreden. Met name voor de conservering van eventuele resten van voor de laatmiddeleeuwse/nieuwetijdse bebouwing heeft dat nadelige consequenties.

3.2 VERWACHTINGSMODEL

In het plangebied worden met name resten van bebouwing vanaf de 15^e eeuw verwacht (eind Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd: hoge verwachting). Deze resten bestaan uit funderingsresten, afval, uitbraaksleuven en brandsporen. Deze resten bevinden zich vermoedelijk in een aanwezige stadsophoging, maar kunnen ook tot in het onderliggende dekzand of een eventuele oude akkerlaag tussen stadsophoging en dekzand reiken. Afhankelijk van de diepte van de verstoringen, de dikte van ophogingslagen en de aan- of aanwezigheid van een onderliggende podzolbodem zijn resten van oudere bewoning te verwachten. Het kan daarbij specifiek gaan om resten uit de Bronstijd/IJzertijd. Voor resten uit deze en andere pre- en protohistorische perioden geldt een middelhoge verwachting: in dit stadium is onvoldoende bekend over de aard van het bodemprofiel en de mate waarin deze nog intact is en de kern van bewoning uit deze periode is waarschijnlijk te zoeken op het hoogste punt van de dekzandopduiking zuidelijk van het plangebied (Hervormde kerk, waar ook een oude akkerlaag en prehistorisch aardewerk is gezien).

Eventuele nederzettingen uit de steentijd hebben een omvang van 50 – 200 m² (kleine variant) of 200 – 1000 m² (middelgrote variant). Nederzettingen uit de periode Bronstijd – Middeleeuwen hebben meestal een omvang tussen 500 – 2000 m² (huisplaats) of meer dan 8000 m² (dorp).¹¹ Deze resten liggen in de top van de natuurlijke ondergrond of een oude akkerlaag, dicht onder een ophogingslaag. De natuurlijke bodem wordt hier gevormd door dekzand waarin zich al dan niet een (veld-)podzol heeft ontwikkeld. Eventuele resten bestaan uit vuursteenstrooiingen (voornamelijk Neolithicum, in mindere mate bronstijd en ijzertijd). Daarnaast kan (gefragmenteerd) aardewerk worden verwacht, evenals houtskool, verbrande huttenleem en natuursteen.

¹¹ bron: Tol e.a., 2006.

HOOFDSTUK 4 VELDONDERZOEK

4.1 BESCHRIJVING ONDERZOEKSMETHODIEK

Het veldonderzoek heeft tot doel om meer inzicht te verkrijgen in de fysische situatie in het plangebied. Het dient de in het plangebied aanwezige bodems, de mate van versterking en de aanwezigheid van potentiële archeologische niveaus in kaart te brengen. Aan de hand daarvan kan er voor het plangebied een gespecificeerd verwachtingsmodel worden opgesteld dat gedetailleerder en nauwkeuriger is dan een verwachtingsmodel dat louter gebaseerd is op bronnen en globalere bodem- en geomorfologische kaarten.

Voor het booronderzoek niet-toegankelijke en/of verstoorde delen zijn aangegeven op de kaart in bijlage 3. Voor aanvang van het veldonderzoek is een Plan van Aanpak (PvA) opgesteld¹² en gedeponneerd in Archis3. Het veldonderzoek bestond uit het zetten van drie verkennende boringen. Verkennend booronderzoek is een snelle en kostenefficiënte onderzoeksmethode om de archeologische potentie van een plangebied in kaart te brengen. Aangezien de specifieke bodemopbouw in het plangebied niet bekend is, is verkennend onderzoek in dit stadium de meest geschikte onderzoeksmethode.

De boringen zijn uitgevoerd met een Edelmanboor met een diameter van 7 cm. De boorkernen zijn visueel geïnspecteerd op het voorkomen van archeologische indicatoren.

De boringen zijn handmatig ingemeten aan de hand van de huidige topografie. Het bodemprofiel is beschreven volgens de norm NEN 5104 en ASB. De NAP-maaiveldhoogtes van de boringen zijn bepaald aan de hand van het AHN. De profielbeschrijvingen zijn opgenomen in bijlage 8. De boorpuntenkaart met de posities van de boringen is opgenomen in bijlage 7.

4.2 RESULTATEN: LITHOLOGIE, LITHOGENESE EN BODEMONTWIKKELING

De bodemopbouw wordt in alle boringen gevormd door een terreinverharding, gevolgd door een cunetzandlaag. Daaronder ligt een dik pakket van twee of drie lagen dat is geïnterpreteerd als stadsophoging. De overgang naar het onderliggende natuurlijke dekzand wordt gevormd door een menglaag.

¹² E. Brouwer, 2021

De stadsophoging loopt tot diepten van 75 cm (boring 1), 130 cm (boring 2) en 125 cm (boring 3). Het pakket bestaat overwegend uit matig fijn, zwak-matig siltig, zwak – matig humeus zand. De bovenste circa 70 cm stadsophoging is donkergrijs van kleur en bevat naast inclusies van lichtrood, rood, donkerrood en oranje baksteen. Met name in boring 3 is zijn veel baksteenbrokken gezien; de boring dreigde hierop te stagneren.

Naast baksteen in het ophoogpakket van alle drie boringen zijn andere inclusies gezien: houtskool en aardewerk (tussen 40 – 75 cm in boring 1), brokken gecorrodeerd ijzer (20-70 cm -mv; boring 2), dierlijk bot, een niet- gecorrodeerde kram o.i.d., een leembrokje en fragmentjes vensterglas (20-60 cm -mv; boring 3). De daaronder liggende stadsophooglagen in boringen 2 en 3 zijn wat lichter van kleur. In boring 2 zijn geen inclusies aangetroffen, maar in boring 3 is nog baksteen gezien.

In boring 1 is een menglaag aanwezig van 75 – 105 cm -mv; in boring 2 van 130 – 135 cm -mv en in boring 3 van 125 – 130 cm. De menglaag bestaat uit matig fijn, matig siltig zand. De kleur is geel/grijs of geel met grijze vlekjes. Deze laag kan worden gezien als (oude) verstoorde dekzandtop. In boring 1 – waar de menglaag wat dikker is – is baksteengruis aangetroffen.

De C-horizont (dekzand) bestaat uit matig fijn, matig siltig zand. Naar onder komen wat roestvlekken voor en kan het zand sterk siltig worden. Sporen van bodemvorming zijn niet aangetroffen.

4.3 RESULTATEN: ARCHEOLOGIE

Het in boring 1 aangetroffen aardewerk betreft dubbelzijdig geglazuurd, roodbakkend aardewerk en kan gedateerd worden in de nieuwe tijd. Een deel van het aangetroffen baksteen is waarschijnlijk niet-industrieel gebakken en daarmee minimaal circa 100 jaar oud. Het aangetroffen bot betreft een wervel van een klein zoogdier, vermoedelijk een hond. Het gecorrodeerde brokje ijzer bevat geen metalen kern meer. De stalen kram en het vensterglas zijn vermoedelijk tamelijk recent (na 1900). Brandlaagjes en dergelijke zijn niet aangetroffen. Het opgeboorde materiaal is in het veld gedeselecteerd.

HOOFDSTUK 5 CONCLUSIE EN VERWACHTING

Het veldonderzoek bevestigt de aanwezigheid van een stadsophoogpakket. Deze lijkt niet te zijn aangetast door latere bodemingrepen. Op grond van het booronderzoek heeft de stadsophoging een dikte van 75 – 130 cm. In het ophoogpakket zijn zoals verwacht resten uit de Nieuwe Tijd aangetroffen. Vermoedelijk betreft dit overwegend stadsafval. Misschien betreft het dierlijk bot een begraving op het erf. In boring 3 is relatief veel baksteen aangetroffen. Mogelijk gaat het hier om een fundering of uitbraaksleuf van (een van de ?) voorganger(s) van de huidige stadsboerderij. Uit een oude kaart (van 1832) blijkt dat op deze locatie een voorganger van het huidige gebouw stond. In de ondergrond kunnen nog resten van deze en andere nieuwtijdse voorgangers van de huidige stadsboerderij aanwezig zijn. Door middel van booronderzoek zijn dergelijke resten nauwelijks op te sporen. Doordat het bodemprofiel nog intact lijkt en door de waarschijnlijk oppervlakkige fundering van de huidige bebouwing kunnen dergelijke resten nog goed bewaard zijn gebleven. Op basis van de resultaten van het veldonderzoek blijft het verwachtingsmodel gehandhaafd voor wat betreft resten van bebouwing vanaf de 15^e eeuw verwacht (eind Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd: Deze resten bestaan uit funderingsresten, afval, uitbraaksleuven en brandsporen.

Resten uit oudere perioden worden niet verwacht: de onderliggende natuurlijke horizont bestaat uit een C-horizont. Daarboven ligt een menglaag, feitelijk een (oudtijds) verstoorde top van de C-horizont. Resten van bodemvorming zijn niet gezien. Het oorspronkelijke woonniveau is daarmee verdwenen. Een oppervlaktevondstenniveau en ondiepe grondsporen uit de periode voor 1500 na Chr. zijn daarmee eveneens verdwenen, al kunnen resten van diepere sporen nog bewaard zijn gebleven.

HOOFDSTUK 6 SELECTIEADVIES

Op basis van de onderzoeksresultaten wordt nader archeologisch onderzoek geadviseerd conform protocol 4003 IVO (landbodems). Dit advies is gebaseerd op de historische situatie (het plangebied maakte vanaf circa de 15^e eeuw deel uit van de ommuurde kern van Ommen. Op de geraadpleegde oude kaarten is het plangebied aldoor bebouwd geweest. Uit het booronderzoek blijkt dat er sprake is van een intacte ophooglaag. Op de locatie waar vroeger bebouwing was, is veel baksteen aangetroffen. Vermoedelijk zijn ook onder de huidige bebouwing uit 1930 resten van voorgangers aanwezig.

Gelet op de te verwachten prospectiekenmerken en prospecteerbaarheid van een eventuele vindplaats wordt geadviseerd dit vervolgonderzoek uit te voeren in de vorm van een proefsleuvenonderzoek conform de KNA Leidraad Inventariserend Veldonderzoek Deel: Proefsleuvenonderzoek (IVO-P).¹³ Gezien de beperkte omvang van het plangebied adviseren we een proefsleuf in de noordelijke helft van het plangebied. Deze proefsleuf dient te worden doorgezet tot in het zuidelijke deel van het plangebied zodat ook daarvan een representatief deel wordt meegenomen.

Aangezien hier met name grondsporen en funderingsresten zijn te verwachten, is een proefsleuvenonderzoek de meest geschikte onderzoeksvorm. Naast een proefsleuvenonderzoek wenst de gemeente een archeologische begeleiding van de sloop van de huidige (ondergrondse) bebouwing (proefsleuvenonderzoek, variant Archeologische Begeleiding). Bij voorkeur dient het proefsleuvenonderzoek aansluitend op de archeologische begeleiding van de sloop ondergronds plaats te vinden.

Als alternatief kan ervoor worden gekozen om archeologievriendelijk te bouwen volgens de richtlijnen zoals benoemd in de Handreiking Archeologievriendelijk Bouwen van de RCE. Om te bepalen of er inderdaad sprake is van archeologievriendelijk bouwen dienen definitieve gedetailleerde bouwplannen ter toetsing aan het bevoegd gezag (namens deze: de regioarcheoloog) te worden voorgelegd. Met name van belang is de diepte en omvang van de verstoring in het geval van het aanbrengen van een plaatfundering, en/of, in het geval van het gebruik van palen, het palenplan (omvang palen, aantal palen en afstand tussen de palen).

In het geval voor archeologievriendelijk bouwen wordt gekozen blijft de dubbelbestemming archeologie voor het plangebied gehandhaafd.

Dit advies is overgenomen door de gemeente Ommen, hierin vertegenwoordigd door de archeologisch adviseur van de gemeente, de heer O. Satijn.

Mochten bij graafwerkzaamheden onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen, dan geldt conform de Erfgoedwet (art. 5.10) een meldingsplicht. Dit

¹³ Borsboom e.a., 2012

Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek - verkennende fase Middenstraat 22 te
Ommen, gemeente Ommen, Overijssel

kan bij Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (033 421 74 56) of via de website:
www.cultureelerfgoed.nl/contact.

literatuur

- Berendsen, H.J.A., 2005 (1997). *Landschappelijk Nederland. De fysisch geografische regio's*. Assen.
- Berendsen, H.J.A., 2008. *De vorming van het land*. Assen.
- Borsboom, A.J. en J.W.H.P. Verhagen, 2012. KNA Leidraad Inventariserend Veldonderzoek. Deel: Proefsleuvenonderzoek (IVO-P). Gouda.
- Bosch, J.H.A., 2008. *Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode versie 1.1. Op basis van de Standaard Boorbeschrijvingsmethode versie 5.2. Deltares-rapport 2008-U-R0881/A*.
- Brouwer, E. , 2021. Plan van Aanpak ivo-verkennend v2. Almelo.
- Jager, S. de, 2006. *Plangebied Ommen centrum Deelgebieden 1, 2 en 3 Gemeente Ommen. Inventariserend archeologisch veldonderzoek – karterende fase. Baac-rapport 05.362. 's-Hertogenbosch*.
- Miedema, F.R.P.M., 2010. *Ommen Plangebied Kerkplein. Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek (karterende fase) Baac-rapport V-09-0408. 's-Hertogenbosch*.
- Mulder, E.F.J. de., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen.
- Nederlands Normalisatie-instituut, 1989. *Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters*, Nederlands Normalisatie-instituut Delft.
- Neefjes, J., O. Brinkkemper, L. Jehee en W. van de Griendt (red.). 2011. *Cultuurhistorische Atlas van de Vecht. Biografie van Nederlands grootste kleine rivier*. Amsterdam.
- Tol, A.J., J.W.H.P. Verhagen en M. Verbruggen, 2012. *Leidraad inventariserend veldonderzoek; Deel: karterend booronderzoek v2*. SIKB
- Tulp, C. 2007. *Ommen Julianastraat (OV). Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek. Steekproefrapport 2007-08/04*. Zuidhorn
- Vosselman, J., 2017. *Plangebied Varsenerstraat in Ommen, gemeente Ommen; archeologisch vooronderzoek: een archeologische begeleiding. Raap-notitie 6112*. Weesp.

Archeologische databases/internetbronnen

ArchisIII
www.boorstaten.nl
www.topotijdreis.nl
www.hisgis.nl
www.grondwatertools.nl
www.kadastralekaart.com

Gebruikte kaarten

Historische kaarten vanaf 1890 tot en met 2015. Bron: www.topotijdreis.nl.
Geraadpleegd op 11-8-2021

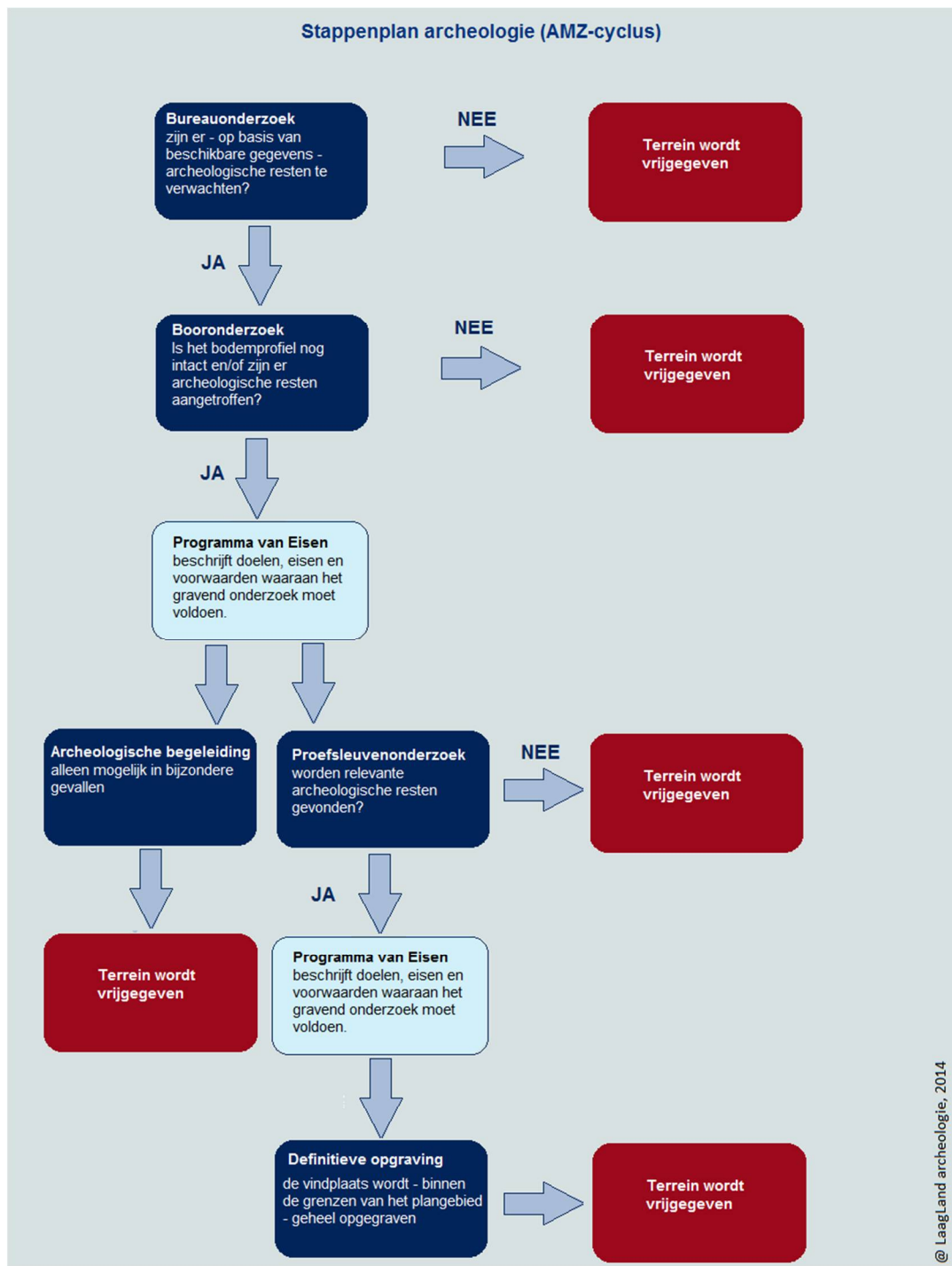
archeologische waarden en verwachtingen. Bron: gemeente Ommen. Geraadpleegd op 11-8-2021

Kaart waarnemingen, AMK-terreinen en onderzoeksmeldingen. Bron:
www.zoeken.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 11-8-2021

Topografische kaart, schaal 1:10.000. Bron: www.pdok.nl. Geraadpleegd op 11-8-2021

Topografische kaart, schaal 1:10.000. Bron: www.pdok.nl. Geraadpleegd op 11-8-2021

BIJLAGE 1 AMZ-CYCLUS

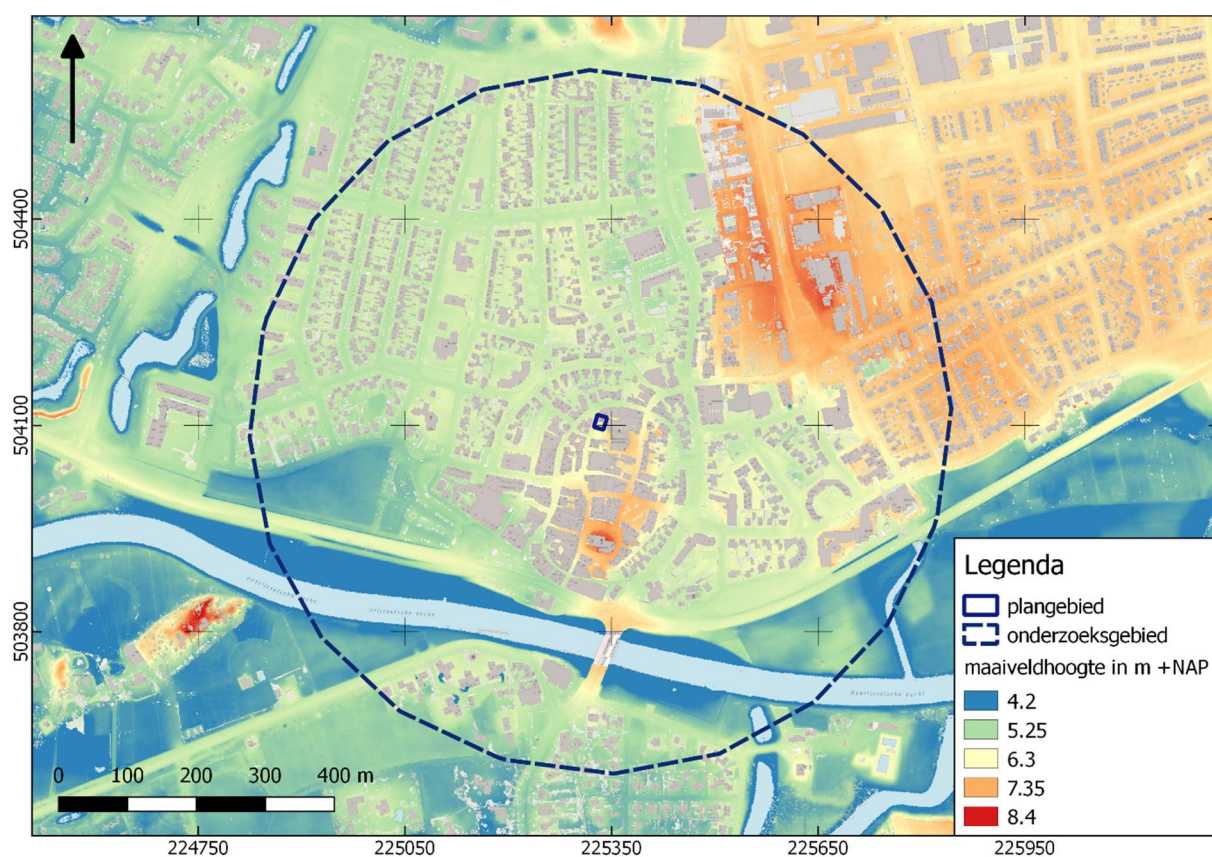
BIJLAGE 2 ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

Archeologische perioden			Datering	
Nieuwe tijd		C	-1795	
		B	-1650	
		A	-1500	
Middeleeuwen		Laat	-1250	
		Vol	-1050	
		vroeg	Ottoons	-900
			Karolingisch	-725
			Merovingisch	-450
Romeinse tijd		Laat	-270	
		Midden	-70 na Chr.	
		Vroeg	-15 voor Chr.	
Prehistorie	Ijzertijd	Laat	-250	
		Midden	-500	
		Vroeg	-800	
	Bronstijd	Laat	-1100	
		Midden	-1800	
		Vroeg	-2000	
	Neolithicum	Laat	-2850	
		Midden	-4200	
		Vroeg	-4900/5300	
	Mesolithicum	Laat	-6450	
		Midden	-8640	
		Vroeg	-9700	
	Paleolithicum	Jong	-35.000	
		Midden	-250.000	
		Oud		
@ Laagland Archeologie, 2014				

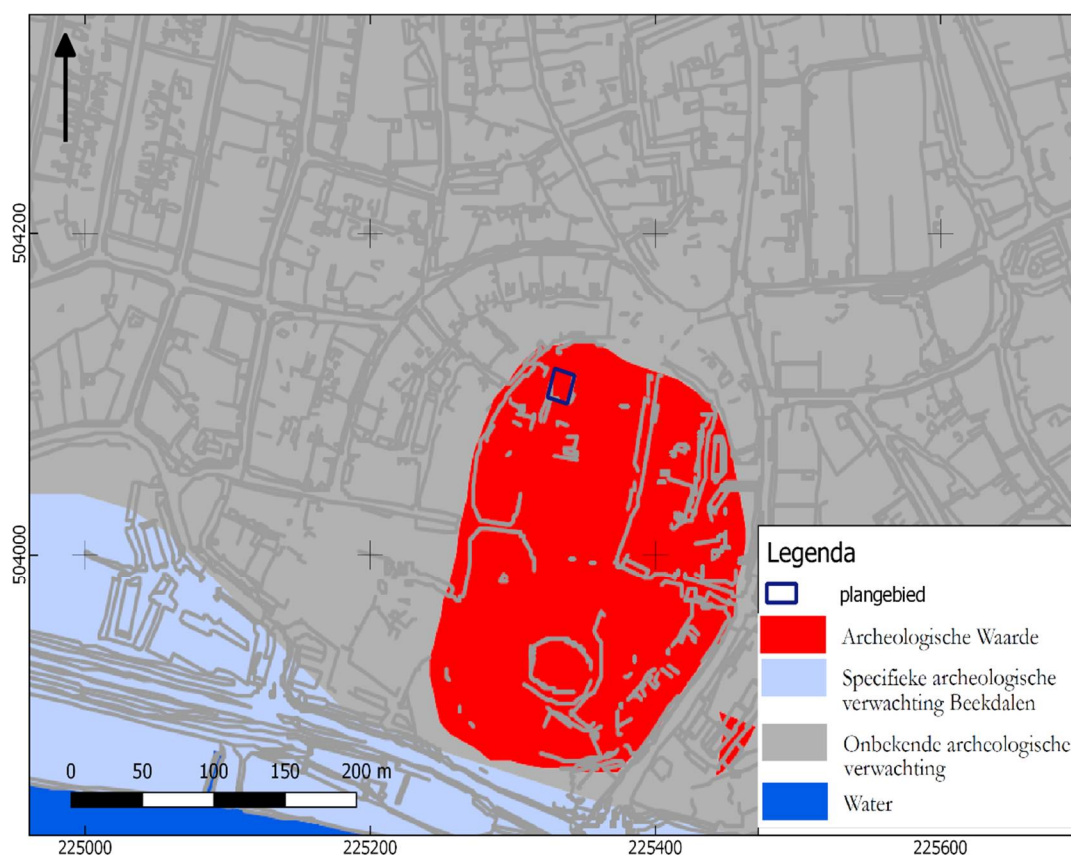
BIJLAGE 3 NIET-TOEGANKELIJKE DELEN VOOR VELDONDERZOEK

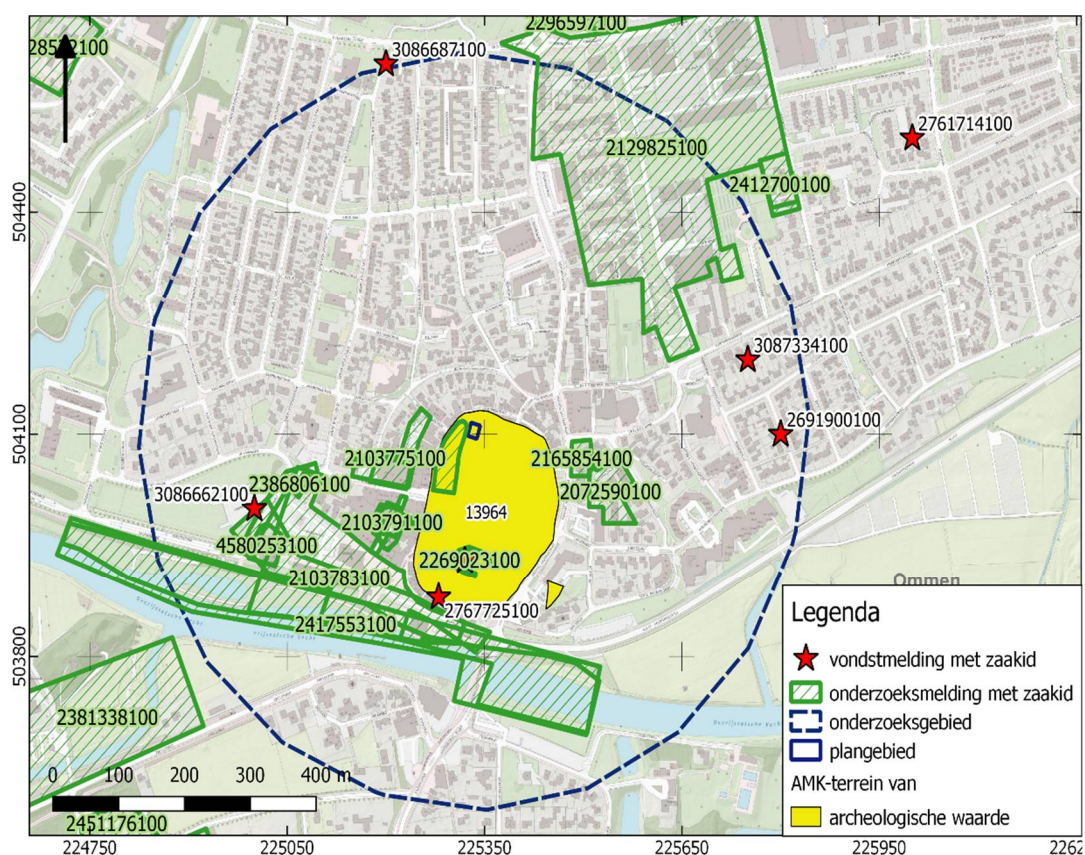
BIJLAGE 4 ACTUEEL HOOGTEBESTAND NEDERLAND

BIJLAGE 5 GEMEENTELIJKE ARCHEOLOGISCHE VERWACHTINGSKAART

BIJLAGE 6 WAARNEMINGEN, AMK-TERREINEN EN ONDERZOEKSMELDINGEN

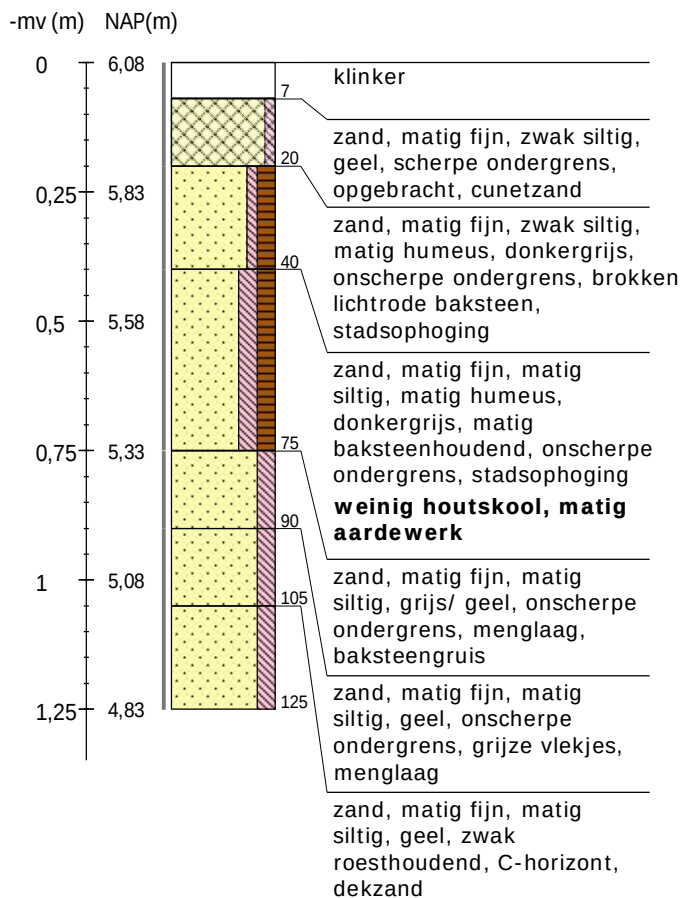
BIJLAGE 7 BOORPUNTENKAART VELDONDERZOEK

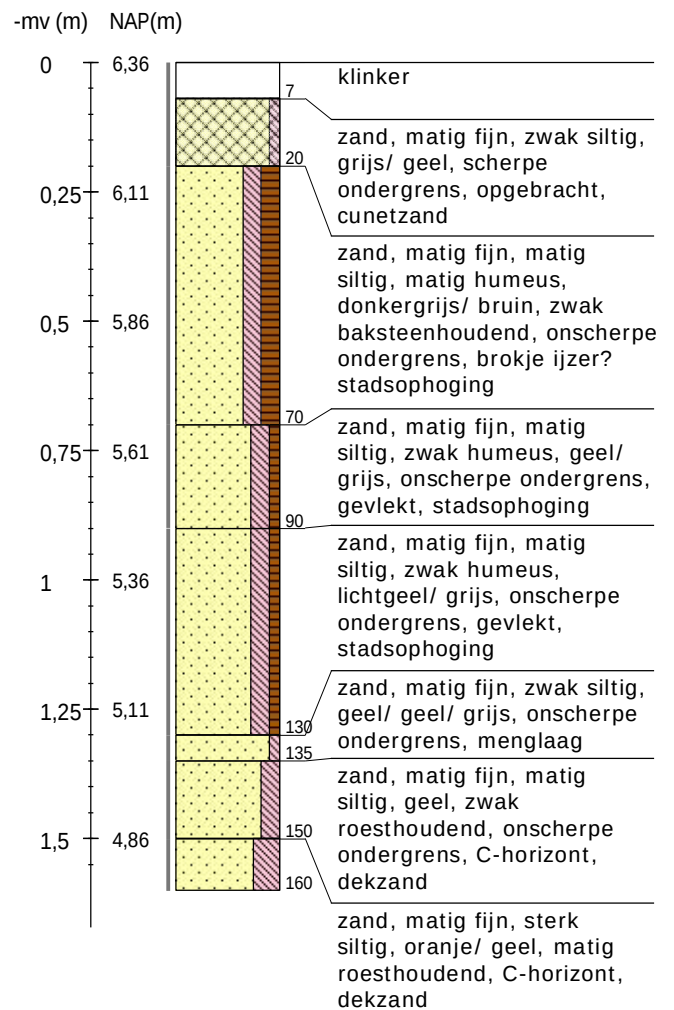
BIJLAGE 8 BOORSTATEN

VELDONDERZOEK

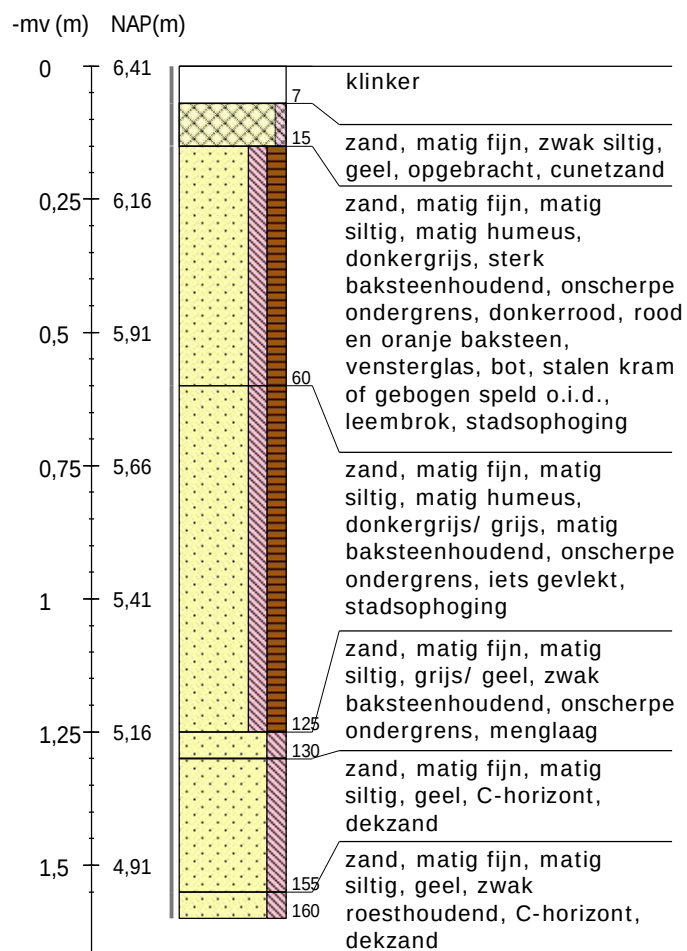
Boring 1 RD-coördinaten: 225330/504101

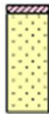
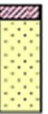
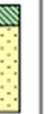
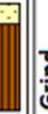
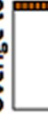
Boring 2 RD-coördinaten: 225336/504101

Boring 3 RD-coördinaten: 225341/504109

Legenda (conform NEN 5104, boorbeschrijvingsnorm van NITG-TNO en ASB)

Zand 	Veen 	Zandmediaan uiterst fijn < 105 µm zeer fijn 105 - < 150 µm matig fijn 150 - < 210 µm matig grof 210 - < 300 µm zeer grof 300 - < 420 µm uiterst grof 420 - < 2000 µm Zandsortering goed gesorteerd D60/D10 < 1,8 matig gesorteerd D60/D10 1,8 < 3 slecht gesorteerd D60/D10 > 3	Boortype Edelmanboor Ø 7 cm Edelmanboor Ø 10 cm Edelmanboor Ø 12 cm Edelmanboor Ø 15 cm
Klei 	Grind 	Inclusies/archeologische indicatoren (resten van planten, wortels, schelpen, wortels, hout, baksteen, puin, kolengruis, glas, aardewerk, houtskool, vuursteen, bot, fosfaat) weinig < 1% matig 1-10% veel > 10%	Guts Ø 2 cm Guts Ø 3 cm Mechanische boor Ø 10 cm Mechanische boor Ø 12 cm Mechanische boor Ø 15 cm Mechanische boor Ø 20 cm
Leem 	Overige toevoegingen 	Begrenzing onderliggende laag scherp overgangsgebied < 0,3 cm onscherp overgangsgebied 0,3 - < 3 cm diffuus overgangsgebied 3 cm - < 10 cm Kalkgehalte kalkloos geen opbruising, minder dan 0,5% CaCO ₃ kalkarm hoorbare opbruising, circa 0,5 - 1 à 2 % CaCO ₃ kalkrijk zichtbare opbruising, 1 à 2% CaCO ₃	Grondwaterstand GHG GWG GLG

Boorstaten - www.boorstaten.nl

BIJLAGE 9 VERKLARENDE WOORDENLIJST

Administratief geplaatst – administratief geplaatste waarnemingen zijn waarnemingen waarvan de exacte vondstlocatie niet bekend is. Dit betreft vaak oude vondsten of recentere vondsten door een amateurarcheoloog. In Archis3 zijn ze op de topografische kaart geplaatst op het snijpunt van een 100 x 100 m raster.

AMK-terreinen - De AMK (Archeologische Monumentenkaart) is een bestand van alle bekende, behoudenswaardige archeologische terreinen in Nederland. Op de kaart staan terreinen van archeologische, hoge archeologische en zeer hoge archeologische waarde (al dan niet wettelijk beschermd) aangegeven. De AMK wordt niet meer geactualiseerd.

ARCHIS3 - Archis3 (Archeologisch Informatiesysteem) is een databank waarin gegevens over archeologisch onderzoek, vindplaatsen en terreinen in Nederland zijn opgeslagen.

Bleek – een bleek (of bleekweide) is een grasveld dat vroeger door huishoudens gebruikt werd om linnen te bleken na het wassen ervan. In oude teksten is in 1520 voor het eerst sprake van een veld om was te bleken. De bleek als zodanig werd nog tot in de vorige eeuw gebruikt.

Bronstijd - In de Bronstijd (2.000 – 800 voor Chr.) werden voor het eerst voorwerpen van brons – een legering van koper en tin – gemaakt, hoewel vuursteen nog steeds breed toegepast werd. Aardewerk uit deze periode is meestal zeldzaam en van slechte kwaliteit ('hondebrokaardewerk'). Waarschijnlijk werden veel tradities en gebruiken uit het Neolithicum in deze periode voortgezet, waaronder aanvankelijk het gebruik overledenen in grafheuvels bij te zetten. Later, rond 1.200 voor Chr. werd begraving vervangen door crematies, die in urnenvelden en soms ook in oudere grafheuvels werden bijgezet.

Es – een es (enk, eng) is een areaal bouwland dat door meerdere grondgebruikers wordt gebruikt. Een es is ruimtelijk begrensd en als zodanig herkenbaar, maar de individuele percelen zijn niet gescheiden door duidelijk herkenbare grenzen.

IJzertijd - In de IJzertijd (800 – 12 voor Chr.) werden de eerste ijzeren voorwerpen gemaakt. IJzer was harder dan brons en ijzererts was veel breder beschikbaar dan de grondstoffen voor brons (koper en tin). Het winnen en smeden van ijzer vereiste echter veel kunde en kennis. Naast aardewerk worden vanaf deze periode soms resten van ijzeroventjes gevonden of afval dat is ontstaan bij ijzerwinning. Op de hogere zandgronden kwamen *celtic fields* (raatakkers) tot ontwikkeling. Dit waren akkercomplexen die zich soms tot over een groot gebied konden uitstrekken en gekenmerkt werden door relatief kleine akkertjes die omgeven werden door raatvormige wallen. Men woonde temidden van de akkers. Ten opzichte van de voorgaande en latere perioden werden vaak nattere gronden opgezocht. Vanaf de IJzertijd ook werden de zeekleigebieden in gebruik genomen.

Mesolithicum - Het Mesolithicum (8.800 – 4.900 voor Chr.) begon tijdens het begin van het Holoceen. De gemiddelde temperatuur steeg. Vegetatie ontwikkelde zich sterk en de variatie in flora en fauna nam toe. De mens trok als jager/verzamelaar door het land. Materiële resten uit deze periode worden gekenmerkt door kleine vuursteenvoorwerpen (microlithen).

Middeleeuwen - De Middeleeuwen duurden van 450 – 1500 na Chr. Over de periode vlak na het definitieve vertrek van de Romeinen uit Nederland is weinig bekend. Tot op heden zijn relatief weinig vindplaatsen uit deze periode aangetroffen. Er zijn sterke vermoedens dat resten uit deze periode voor een belangrijk deel onder de huidige oude stads- en dorpskernen en oude akkercomplexen liggen. Vanaf ongeveer de 10^e eeuw ontstaat er

weer enige stabiliteit en is sprake van een min of meer centraal gezag. De maatschappij raakt gefeodaliseerd. In deze periode werd een begin gemaakt met de ontginning van veen, heide en bos.

Neolithicum - Het Neolithicum (5.300 – 2.000 voor Chr.) wordt gekenmerkt door een overschakeling van jagen/verzamelen naar landbouw en veeteelt. De mens ging zich op een min of meer vaste locatie vestigen. Aanvankelijk werd daarnaast nog gejaagd en verzameld, maar meer en meer werd de mens agrariër. Doordat men zich op een locatie kon vestigen, namen de materiële bezittingen sterk toe. Men bouwde boerderijen en andere constructies en creëerde voorwerpen van aardewerk en geslepen steen. De bevolking kon groeien en de samenlevingen werden complexer. Uit deze periode zijn hunebedden en grafvelden/-heuvels bekend.

Paleolithicum - Gedurende het Paleolithicum (300.000 – 8.800 voor Chr.) is Nederland wel bezocht door de mens (*Homo Sapiens Sapiens* en *Homo Sapiens Neanderthalensis*) gedurende de warmere perioden. Sporen zijn echter schaars en vaak verstoord. De mens trok destijds als jager/verzamelaar rond in kleine groepen. Afhankelijk van het seizoen en aanwezige voedselbronnen werden steeds wisselende, tijdelijke kampementen bewoond.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) – De RCE is een onderdeel van het ministerie van OCW. Het voert wet- en regelgeving uit, ontwikkelt kennis en geeft advies over rijksmonumenten, landschap & omgeving, archeologie en roerend erfgoed.

Saalien – een geologische periode in het Pleistoceen die duurde van 236 – 126 duizend jaar geleden. Het Saalien was de voorlaatste ijstijd (voorlaatste glaciaal). Gedurende deze periode kwam het landijs tot in Midden-Nederland.

Voorde – Een voorde (ook wel drecht, trecht of tricht genoemd) is een doorwaadbare plaats in een beek of rivier. Vaak werd een voorde verhard met stenen of keien, die door houten palen op hun plaats werden gehouden.

Weichselien – een geologische periode in het Pleistoceen die duurde van 116 – 11,7 duizend jaar geleden. Het Weichselien is de laatste ijstijd (glaciaal) die we in Nederland gehad hebben. Het landijs bereikte de Nederlandse grenzen niet, maar wel was de bodem van grote delen permanent bevroren (permafrost).